

FÖLDVÁRINÉ KOCSIS LUCA–ILLÉS ÉVA*

Magyarország és a nagyvilág a Budai Arborétum emlékeinek tükrében

A Gellérthegy déli lejtőjén, a Budai Arborétum területén működő Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem három egyetemi karral (Kertészettudományi, Élelmiszertudományi és Tájépítészeti Kar) 2000. január 1-jétől a Szent István Egyetembe integrálódott.

A Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem közel 150 éves múltjára vonatkozó, helyben őrzött történeti forrásokat a Levéltár 1999-ben megjelent Repertóriumja ismerteti. Ebben 25 személyi gyűjtemény (Personália) jegyzéke is olvasható, mely tudós tanárok életéről és munkásságáról régi, különleges dokumentumokat tár fel (leckekönyv, oklevél, kézirat).¹ A hagyatékok kiegészülnek a későbbi megemlékezésekről, többek között a szoboravatási ünnepségekről szóló iratokkal, fényképekkel. A történeti források arról tanúskodnak, hogy a Budai Arborétumban 1898–1989 között felállított szobrokkal – 1898-ban Bereczki Máté, 1963-ban Entz Ferenc, 1977-ben Mohácsy Mátyás, 1982-ben Lippay János, 1984-ben Magyar Gyula, 1986-ban Győry István, 1989-ben Vas Károly emlékére – az itt művelt szakterületek: a kertészeti termesztés, a tartósítás és a környezetalakítás legjobb hagyományainak megjelenítésére törekedtek.

Az új kutatási eredményekről beszámoló tudományos ülésszakokat, melyeket 1961 óta hagyományosan megrendeznek Intézményünkben, **Lippay János**ról (1606–1666) nevezték el. 1989-től az Élelmiszertudományi szekciók **Vas Károly** (1919–1981) szellemi örökségét is előtérbe helyezték, azóta a tudományos ülésszakok névadói Lippay János és Vas Károly. Az előadók között külföldi szaktudósok is szerepelnek. Nemzetközi megvilágításba kerülnek a legújabb kutatási eredmények azáltal is, hogy a konferencia előadásairól kiadványsorozat készül. Ezt a Könyvtárban szerkesztik meg és rendszeresen eljuttatják több száz külföldi szakgyűjteménybe.²

A szimpóziumokon túlmenően más ünnepi alkalmakkor még szélesebb szakközönség előtt nyílnak meg az Intézmény kapui. Az Arborétumban 1992 óta évenként megrendezett „*Dísznövény*” kiállítások a kutatók, a szaktanácsadók, a termesztők, a kereskedők, a kertkedvelők találkozásaira is alkalmat adnak. Olykor egyetlen hétvége alatt több mint húszezren keresték fel a Budai Arborétumot.³ 1997 tavaszán a „*Kertészeti Napok*” bemutatóinak egyik látványosságát képezte a

* Szent István Egyetem, Kertészet-, Élelmiszer-tudományi és Tájépítészeti Könyvtár és Levéltár, Budai Campus, 1118 Budapest, Villányi út 29–43.

Könyvtár botanikai könyvritkasága. Ez a mű 1613-ban, Nürnbergben jelent meg. A négy évszak virágait ábrázoló rézmetszeteivel az eichstäti püspök várkertjét elevenítette meg, amely négyszáz évvel ezelőtt a világ egyik leggazdagabb botanikai gyűjteménye volt.⁴

Az eichstäti püspöki kertről szóló német-latin nyelvű tekintélyes nyomtatványt Lippay János, az első magyar nyelvű kertészeti szakkönyv, a „*Posoni kert*” szerzője is ismerte. Lippay János bátyja, **Lippay György** esztergomi érsek környezetében élt és az érseki könyvtárban a „*Hortus Eyfsettensis*” megtalálható volt.⁵ Lippay János hazafias érzelmektől indítva „*kegyes olvasóját*” magyarul, közérthetően, szemléletesen tanítja a „*Virágos-Kert*”, a „*Veteményes-Kert*” és a „*Gyümölcsös-Kert*” művelésére. A „*Posoni kert*” két évszázadon át az egyetlen magyar nyelvű kertészeti szakkönyv volt. A korabeli katalógusok tanúsága szerint sokszor a kalendáriumokkal egybekötve kezelték, olyan nemesek vagyonleltáraiban is szerepelt, akiknek ezen kívül csak Bibliájuk volt, más könyvük nem.⁶

A törökkori, feudális Magyarországon Lippay törekvése – a kertészeti ismeretek széles körű terjesztése – bizonyos értelemben túlmutatott korán. A modern, polgári Magyarország megteremtésére és a fejlett nemzetekhez való felzárkóztatására irányuló legjobb teljesítmények között van a kertészeti szakképzés kibontakoztatása. Az első önálló kertészképző iskolát **Entz Ferenc** (1805–1877) hozta létre 1853-ban. A szabadságharc honvédorvosa engedelmeskedett a korparancsnak, hazája fejlődését a modern kertészet elméleti és gyakorlati megalapozásával mozdította elő. Tudományos, élettani alapokon mélyítette el a tapasztalati ismereteket. 1858-tól mint a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, európai tanulmányutakon, kongresszusokon vett részt. Kezdetben a „*Kertészeti füzetek*” című sorozatban, később népszerű könyvekben tette közzé az okszerű művelésre vonatkozó tanításait.⁷

Követői – több európai kertészképző iskola tanulmányozása után – versailles-i mintára 1894-ben Kertészeti Tanintézetté szervezték át az iskolát. Ekkor építették fel a Ménesi út felett a ma már muzeálisnak tekinthető tanintézeti épületeket, köztük díszteret létesítettek, körülöttük pedig Arborétumot telepítettek. A Kertészeti Tanintézet területének megtervezése, a növények telepítésének irányítása **Ráde Károly** (1864–1946) főkertész nevéhez fűződik. Korábban és később is sok országban fordult meg, világlátását híressé vált hazai kertek és közparkok tervezésében kamatoztatta. 1913–1930 között a székesfőváros igazgatói posztján tevékenykedett.⁸

A Kertészeti Tanintézetben tovább élt Entz Ferenc hazafias öröksége. 1898. április 10-én avatták fel **Bereczki Máté** (1824–1895) szobrát az Arborétumban. Bereczki Máté eredeti képzettségét tekintve jogász volt, a Márciusi Ifjak köréhez tartozott. Részt vett a szabadságharcban, annak bukása után bujdosni kényszerült, ügyvédi tevékenységet nem folytathatott. Iustitiától Pomonához szegődött, a gyümölcsfajta-kutatásnak szentelte életét. Neves külföldi tudósokkal levelezett, európai színvonalon alapozta meg a magyar pomológia tudományát.⁹

Az Arborétum telepítésekor, a Tanintézet első tanárai között – **Eötvös Loránd** ajánlásával – nevezték ki **Győry István** (1861–1954) gyógyszerész-kémikust. Győry ekkor már neves feltaláló volt. Nemzetközi elismerés övezte a „*bromatometria*” felfedezéséért, amelyet 1893-ban tett közzé. Ma is világszerte Győry-módszer néven ismert a térfogatos elemzési, mérési módszer. A tudós tanár kezdeményezte a kertészeti technológiai ismeretek oktatását. 1894–1913 között oktatott a Kertészeti Tanintézetben kémiát, fizikát – de a szűkös oktatói ellátottság miatt – meteorológiát, gyümölcs- és zöldségértékesítést, -feldolgozást, borászatot, továbbá növényvédelmet is. Bekapcsolódott több konzervgyár (rimaszombati, nagykőrösi, kecskeméti, újvidéki) létesítésébe. Konstruált házi használatra is alkalmas aszaló és gyümölcstartósító berendezéseket.¹⁰

Győry István is tanította azt a két növendéket, akiknek a 20. századi magyar kertészeti kultúrában innovatív szerepük volt. **Mohácsy Mátyás**ról (1881–1970) és **Magyar Gyuláról** (1884–1945) van szó. Mohácsy Mátyás 1900-ban végzett, Magyar Gyula ekkor kezdte meg tanulmányait a Kertészeti Tanintézetben. Később itt tanártársak lettek. Fiatalon Európa leghíresebb kertészeteivel ismerkedtek meg.

Mohácsy Mátyás Amerikában, Kansasban és Kaliforniában, faiskolákban és gyümölcstermelő gazdaságokban is dolgozott. Hazajöve motoros permetezőket, oregoni gyümölcsládákat és a

mészkénlé készítés receptjét hozta magával az 1910-es években. Intézményünkben harminc évig a kertész szakemberek nemzedékeit nevelte, előadott a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen, az 1948/1949-es tanévben az Agráregyetem rektori tisztségét is betöltötte. Amíg lehetett, szorgalmazta a hallgatók külföldi ösztöndíjban részesítését. Sokan közülük ma a szakma nemzetközileg elismert tudósai.¹¹

Magyar Gyula a kertészeti nemesítés minden területén – kivéve a szőlőt – újított, maradandót alkotott. Eredményeit itthon és külföldön tudományos szakfolyóiratokban, konferenciákon, termelési bemutatókon széles körben tette közzé. A pénzszerzéshez, az üzlethez azonban nem értett. Így fordulhatott elő, hogy egyik újdonsága, a „*Lonicera Tellmanniana*” néven előállított különleges dísznövény, az illatos kúszó lonc először a berlini Späth faiskola árjegyzékében jelent meg, melynek hirdetéseit amerikai cégek is átvették. Visszaemlékezések szerint Magyar Gyula az Arborétum növényzetének felújításához azzal járult hozzá, hogy a Späth faiskolától a kúszó loncért cserébe kapott fenyőgyűjteményt a Tanintézetnek ajándékozta. Ismertebb gyümölcsnemesítései: a Magyar arany duránci őszibarack, a Diósdí félpapírhéjú mandula. Zöldség-nemesítési kísérleteihez két diósdí telkét áldozta fel. Új fajtái – többek között – a Jászkincs sárgadinnye és a Turul paradicsom. Az irányításával dolgozó kis munkaközösségben később eredményesen tevékenykedő kertészeket, kiváló nemesítőket, tudósokat ismerhetünk fel.¹²

81 évesen köztünk lehetne Vas Károly, ha élete lángja nem lobban el 62 éves korában. Műegyetemi vegyész diplomával 1941-ben kezdte 40 évig tartó pályafutását. Szakmai hagyatéka gazdag, alkotásai sokfélék, az élelmiszerkémia, az analitika, az alkalmazott enzimológia és a biotechnológia terén is invenciózusan tevékenykedett. 18 újítási, találmányi bejelentés szerzője, illetve társszerzője volt. Legnagyobb érdeklődéssel a fizikai módszerekkel történő élelmiszer-tartósítás, a gamma sugárkezelés kutatása felé fordult. Nemzetközi megbízatásokban, például az ENSZ szakmai szervezetében, a Nemzetközi Atomenergia Ügynökség Élelmiszerbesugárzási Osztályán Bécsben is dolgozott. Kiterjedt nemzetközi kapcsolatait – 35 ország kutatóival levelezett – a hazai kutatás más területein is hasznosították. 8 évig, az Egyetemmé válás időszakában, 1959–1967 között az Élelmiszertechnológiai és Mikrobiológiai Tanszék vezetője volt. Új szak, új kar alapjait rakta le, új képzési célkitűzésekkel. Munkatársait hozzásegítette a nemzetközi kutatás vérkeringésébe való bekapcsolódáshoz. Nemzedékében az élelmiszertudomány legnagyobb képviselője volt, aki méltatlanul szegényes technikai és anyagi feltételek mellett is képes volt nemzetközileg kisugárzó iskolát teremteni.¹³

Másfél évszázaddal ezelőtt a „Kertészeti Füzetek”-ben az iskolaalapító Entz Ferenc, Magyarország és a nagyvilág fejlődéséről töprengve, a jövő nemzedékének is üzent:

„Voltak és vannak nemzetek, kik korszakuk igényeit körülményeik és viszonyaik kedvezőbb állásánál fogva előbb felfogták, s elérvén azokat, máig az eredmények kedvezményeiben dúslakodnak. Nézzük az angolokat és a francziákat, s általában véve nyugati szomszédainkat!

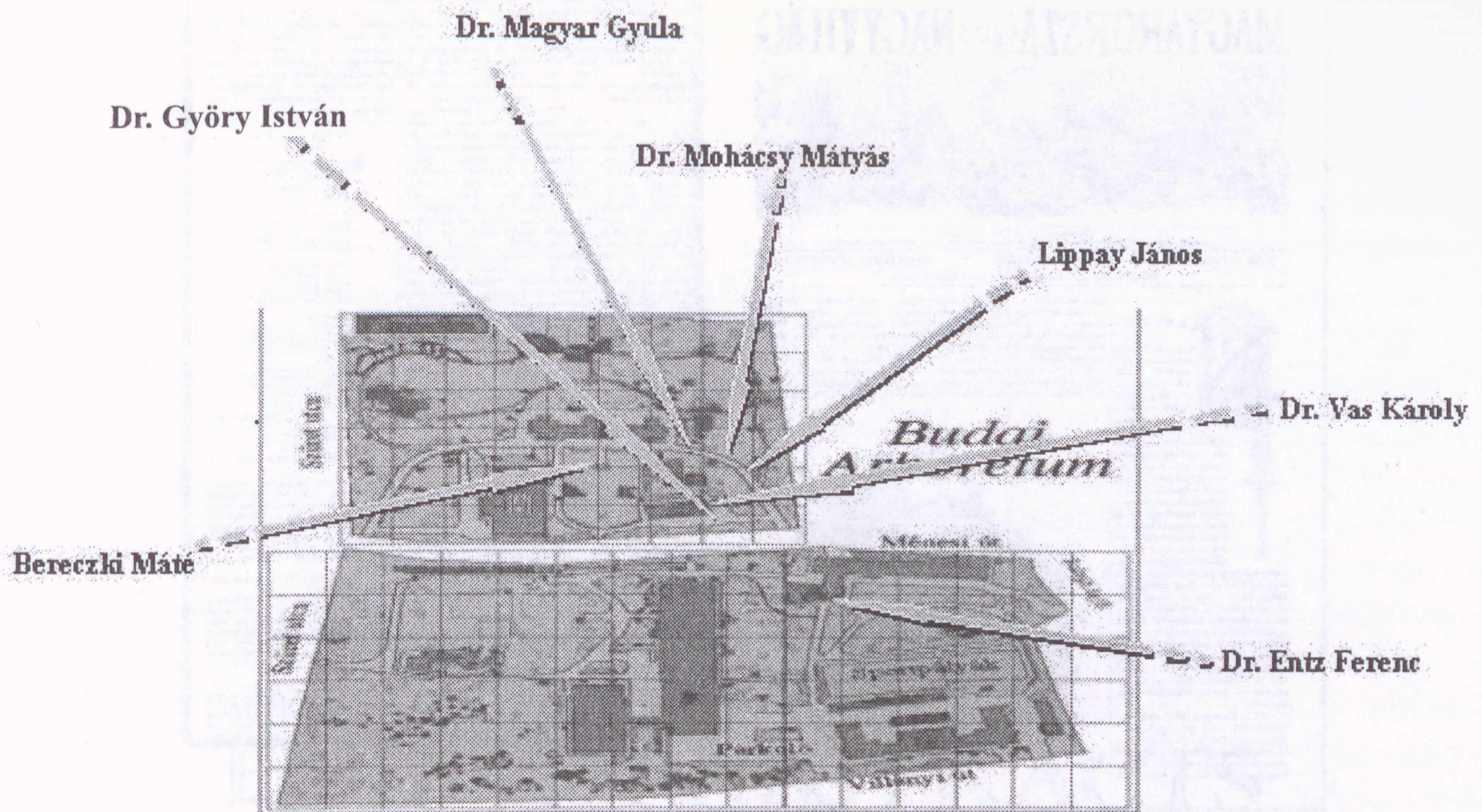
Elkéstünk? ...- hátrafelé ne hadakozzunk! A jelen a mienk: ennek és jövőnk számára készítsünk kötelekeket...és lehetetlen, hogy ne boldoguljunk... és a nemzetiesen felébredt vállalkozási szellem, nem tapogatva, hanem a szakismeret lámpája mellett biztosított eredmények felé haladand...”

„...Megértjük mi korszakunk intéseit, s bizton várhatni is azon népfajtól, melly a végzet elsőbb és véres feladatát olly emberül és dicsőn teljesíté, hogy az a civilizáció terén is a legdicsőbb eredményeket érendi el...” (Entz Ferenc: Kertészeti Füzetek. IV. füzet. Pest, 1856. pp. 8–11.)

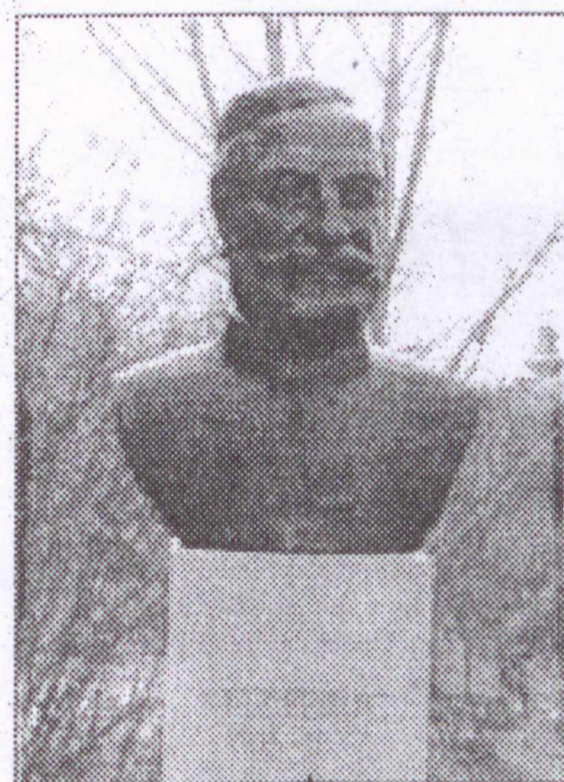
IRODALOM

1. Kiss M.-Zsidi V.-Földváriné Kocsis L.: A Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem Levéltára. Repertórium.(1697) 1876–1980. (A Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem Központi Könyvtárának Kiadványai 3.) Budapest, 1999. pp. 129–162.
2. „Lippay János–Vas Károly” Tudományos Ülésszak. 2000. november 6–7. Előadások és poszterek összefoglalói. Kertészettudomány (Szent István Egyetem Budai Campus Kiadványai). Szerkesztette: Illési É., Rábitsné Táltos Zs. Budapest, 2000. Magyar és angol nyelven. 613 p.
3. Hámori Z.: A Budai Arborétum története. Kertgazdaság, 2000. 32. évf.1. sz. pp. 81–86.
4. Földváriné Kocsis L.: Könyvritkaság a négy évszak virágairól az Egyetem Központi Könyvtárában. Előadás a „Kertészeti Napok 97 Tavasz” 1997. április 18-i szakmai tanácskozásán. Kézirat. p. 5.
5. Stirling J.: Magyar reneszánsz kertművészet a XVI–XVII. században. Budapest, Enciklopédia Kiadó, 1996. p. 88.
6. Albert V.: Egy ismeretlen a XVII. századból – avagy Lippay János méltó helye irodalmunkban. Kézirat. 1985. pp. 21–22.
7. Geday G.: Entz Ferenc. (A múlt magyar tudósai.) Budapest, Akadémiai Kiadó, 1980. pp. 231–234.
8. Probocskai E.: Adatok a Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem 100 éves arborétumának történetéhez. A Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem Közleményei, 1994. (Vol. LIV.) pp. 2–8. továbbá Schmidt G.: A Budai Arborétum. Budapest, Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem Kiadványai, 1994. Magyar és angol nyelven. 62 p.
9. Mohácsy M.–Nyékes I.: Emlékünnepség Bereczki Máté születésének 130. évfordulója alkalmából. Budapest, 1954. április 24. Kézirat. pp. 1–6. továbbá Bereczki Máté levelei. Közreadja Szabó P.: Budapest, Magyar Mezőgazdasági Múzeum K. 1995. pp. 235–247.
10. Pais I.: Győry István élete és munkássága. Kertészmérnök, 1966. március. pp. 9–10., továbbá Gasztonyi K.: Ünnepi ülés Győry István tiszteletére. Kertészmérnök, 1986. május–június. pp. 17–21.
11. Probocskai E.: Dr. Mohácsy Mátyás szerepe a magyar kertészeti szakoktatás és termesztés fejlesztésében. In: Emlékezés Mohácsy Mátyásra. Szerkesztette: Geday G. (Kertészeti Egyetem. Kertészettörténeti Bizottság Kiadványa.) Budapest, 1981. pp. 19–38.
12. Somos A.: Magyar Gyula élete és munkássága. In: Magyar Gyula emlékülés. 1984. szept. 19. (A Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem Kiadványai) Budapest, 1986. pp. 13–35.
13. Farkas J.: Vas Károly, a kutató, a tudós. Élelmiszerfizikai Közlemények, 1990. 1. sz. pp. 80–86. továbbá Erdélyi Lajosné: Vas Károly oktató, szakember nevelő tevékenysége. Kertészmérnök, 1990. január. pp. 10–13.

A Budai Arborétumban 1898–1989 között felavatott szobrok

Lippay János
1606-1666

Dr. Entz Ferenc
1805-1877

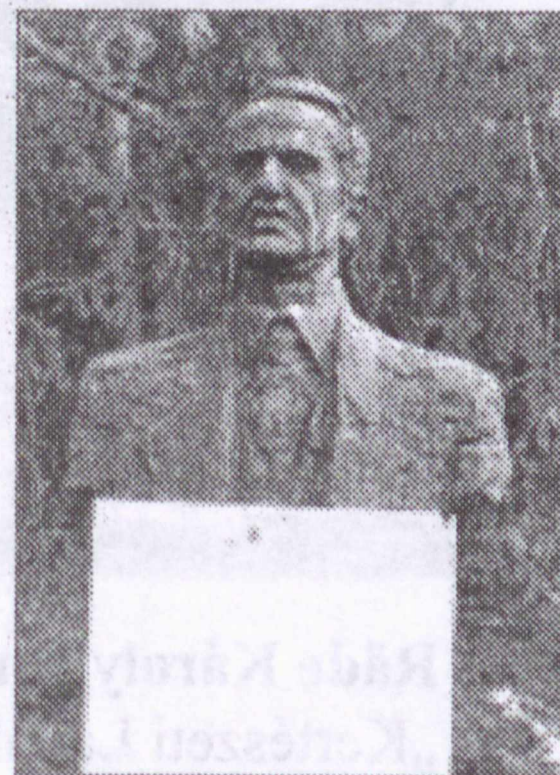
Bereczki Máté
1824-1895

Dr. Györy István
1861-1954

Dr. Mohácsy Mátvás
1881-1970

Dr. Magyar Gyula
1884-1945

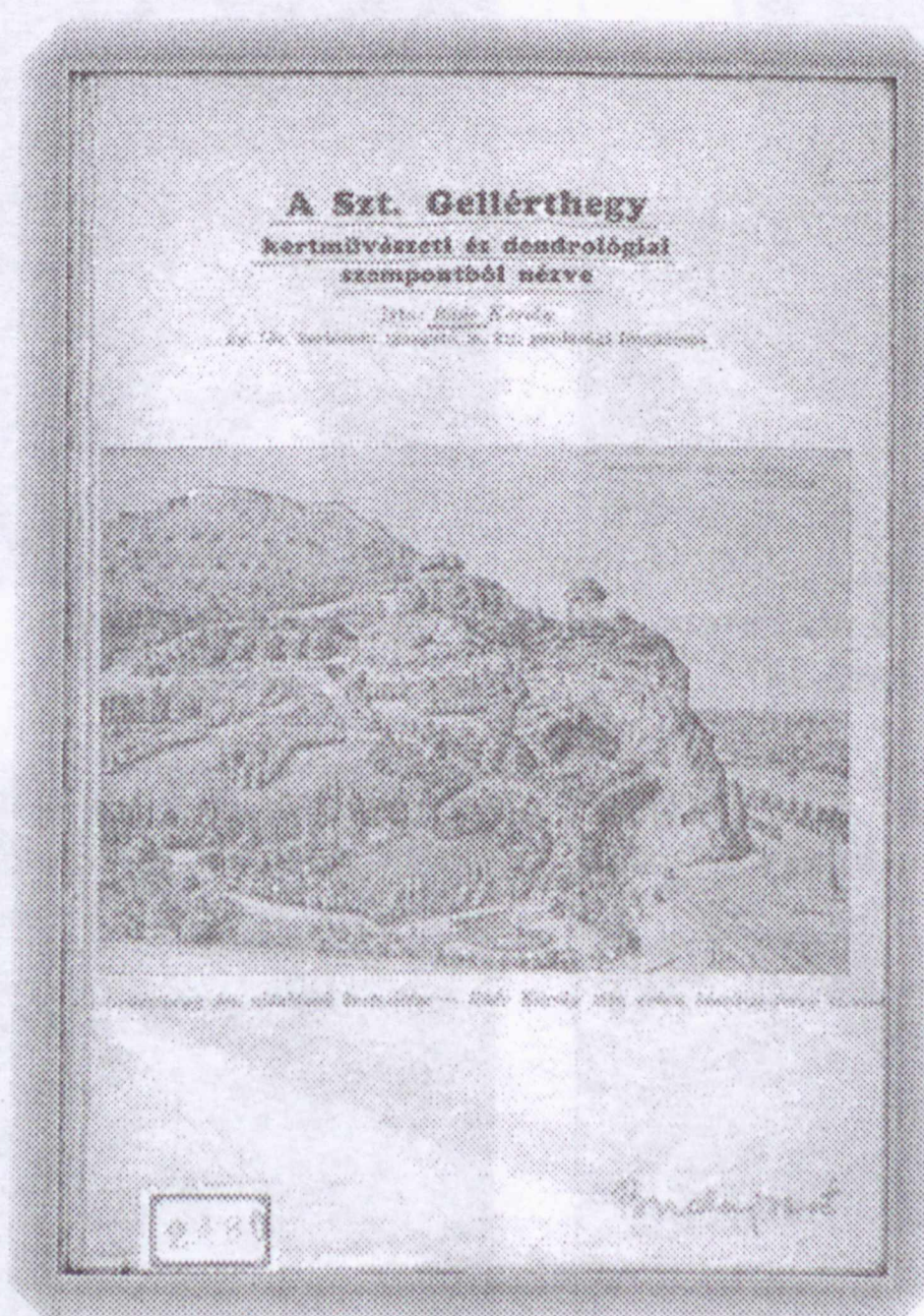

Dr. Vas Károly
1919-1981

Fotó: Hegyi Ferenc

Dr. Entz Ferenc, az iskolaalapító korabeli méltatása
 „Magyarország és a Nagyvilág” 1876. augusztus 13.

Ráde Károly kertterve 1920-ból
 „Kertészeti Lapok” 1932. 5. szám